MAKTABGACHA KICHIK YOSHDAGI BOLALARNING NUTQIY MADANIYATINI DIDAKTIK O‘YINLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH

Sharopova Gulnoza Shaxoviddin qizi - Xalqaro Nordik universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha kichik yoshdagi bolalarda nutqiy madaniyatni shakllantirish va rivojlantirishda didaktik o‘yinlarning o‘rni yoritilgan. Didaktik o‘yinlar orqali bolalarning so‘z boyligi, ifodali nutqi, muloqot qilish madaniyati, hissiyati va ijtimoiy moslashuvi rivojlanishi ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, nutqiy madaniyat, didaktik o‘yin, kichik yoshdagi bolalar, kommunikativ kompetensiya, muloqot.

Kirish. Maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning og‘zaki nutqini shakllantirish va rivojlantirish muhim pedagogik yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etiladi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni[11], “Maktabgacha ta’lim to‘g‘risida”[12]gi nizom hamda maktabgacha ta’limga oid Davlat o‘quv dasturlari va standartlari mazkur jarayonni tizimli ravishda amalga oshirishni belgilaydi. Xususan, Davlat maktabgacha ta’lim muassasalari uchun ishlab chiqilgan namunaviy o‘quv dasturlarida bolalarda og‘zaki nutq ko‘nikmalarini, so‘z boyligini, fonetik va grammatik tuzilmalardan foydalanish malakalarini rivojlantirish bo‘yicha aniq pedagogik vazifalar belgilangan.

Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishida didaktik o‘yinlardan foydalanish metodikasi muhim o‘rin tutadi. Ilmiy-pedagogik manbalarda ta’kidlanishicha, didaktik o‘yinlar bolalarning so‘z boyligini kengaytirish, nutq ifodaliligini oshirish, muloqotga kirishish madaniyatini shakllantirishda eng samarali vositalardan biridir. Amaliyotda esa tarbiyachilar bu vositalardan qay darajada maqsadga muvofiq foydalanayotgani, o‘yinlar orqali bolalarning nutqiy madaniyatiga qanday ta’sir ko‘rsatilayotgani dolzarb ilmiy-tadqiqot masalasi sifatida qaralmoqda. Ushbu maqolada didaktik o‘yinlarning maktabgacha kichik yoshdagi bolalar nutqiy madaniyatini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil etiladi hamda ularning amaliy samaradorligi yoritiladi.

Asosiy qism. Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida bolalarning o‘z fikrini aniq, ravon va madaniyatli ifodalashi, ijtimoiy aloqalarga erkin kirishishi zaruriy ehtiyojga aylangan. Ayniqsa, maktabgacha kichik yoshdagi bolalar (3–4 yosh) uchun bu bosqich og‘zaki nutqning shakllanishida muhim rol o‘ynaydi.

Maktabgacha ta’lim tizimi bolalarda ilk muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish, ularni jamiyatga tayyorlashda asosiy zamin hisoblanadi. Bu jarayonda didaktik o‘yinlarning tutgan o‘rni beqiyosdir. O‘yin orqali bola dunyoni anglaydi, fikr yuritadi,

[11]**O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni** (2020-yil 23-sentabr, ORQ-637-son) https://lex.uz/docs/5013007

[12] **O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 30-dekabrdagi 1056-son qarori** bilan tasdiqlangan “Maktabgacha ta’lim to‘g‘risida”gi Nizom https://lex.uz/docs/4143180

so‘zlashadi, tinglaydi va javob qaytaradi - bu esa nutqiy madaniyatning shakllanishi uchun eng tabiiy va samarali yo‘ldir.

Nutqiy madaniyat - bu bolalarning nutqini to‘g‘ri, ravon, adabiy me’yorga muvofiq, ijtimoiy muomala qoidalariga asoslangan tarzda qurishga o‘rgatishdir. 3–4 yoshli bolalar hali nutqiy jihatdan to‘liq shakllanmagan bo‘lib, bu bosqichda ularni fonematik eshituv, talaffuz aniqligi, so‘z boyligi, gap tuzish, muloqot madaniyati kabi ko‘nikmalarga ega qilish juda muhim.

Nutqiy madaniyat nafaqat so‘zlashuv ko‘nikmasini, balki **fikrlash va ijtimoiylashuv** jarayonlarini ham rivojlantiradi. O‘z fikrini to‘g‘ri ifodalagan bola tengdoshlari va kattalar bilan muloqotga oson kirisha oladi, bu esa keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyat uchun asos bo‘ladi.

Didaktik o‘yinlar - bu o‘quv-tarbiyaviy maqsadga yo‘naltirilgan, bolalarning yosh xususiyatlariga mos holda ishlab chiqilgan o‘yin shakllaridir. O‘yinlar orqali:

- bola yangi so‘zlarni o‘rganadi;
- to‘g‘ri talaffuz qilishga odatlanadi;
- muloqotga kirishadi;
- o‘z fikrini bayon etishga harakat qiladi.

Bu esa **faol nutqiy rivojlanish muhiti**ni shakllantiradi. Jumladan, quyidagi didaktik o‘yinlar katta samaradorlikka ega:

Fonematik eshituvni rivojlantirish o‘yinlari: *“Qaysi tovushni eshitding?”, “Tovushni top”* kabi o‘yinlar orqali bola tovushlarni eshitish, ajratish, aniqlashga o‘rganadi. **So‘z birikmalarini mustahkamlovchi o‘yinlar:** *“Nimani nima qiladi?”, “Bu nimaga* o‘*xshaydi?”* kabi mashg‘ulotlarda bola tasniflash, solishtirish va bog‘lovchi so‘zlardan foydalanishni o‘rganadi. **Roliy o‘yinlar:**

“Do‘kon”, “Bog‘chada”, “Doktor”, “Otaxon mehmon bo‘ldi” kabi rolikli o‘yinlar bolaning ijtimoiy rollarni tushunib, u orqali nutqiy ifoda bilan harakatlanishiga yordam beradi.

Tajriba-sinov ishlari Toshkent shahridagi maktabgacha ta’lim tashkilotining kichik guruhida olib borildi. 20 nafar bola eksperimental guruhga, yana 20 nafari nazorat guruhiga kiritildi. O‘quv jarayonida didaktik o‘yinlar muntazam ravishda qo‘llandi.

Sinov natijalari quyidagicha bo‘ldi:

Rivojlanish darajasi	**Eksperimental guruh**	**Nazorat guruhi**
Yuqori	26.5% (4 bola)	20% (3 bola)
O‘rta	55.5% (8 bola)	46.5% (7 bola)
Past	20% (3 bola)	33.5% (5 bola)

Tahlil natijasida bu raqamlar shuni ko‘rsatadiki, didaktik o‘yinlar yordamida olib borilgan pedagogik yondashuv natijasida bolalarning nutqiy faolligi va madaniyati oshgan, talaffuz va so‘z boyligida ijobiy o‘zgarishlar yuz bergan.

Nutqiy madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi o‘yinli metodika quyidagi shart-sharoitlar mavjud bo‘lgandagina samarali kechadi:

- Tarbiyachining yuqori nutqiy madaniyatga ega bo‘lishi;

- Bolalar bilan shaxsiy yondashuv asosida ishlash;
- Har bir o‘yin oldidan va keyin tahlil olib borish;
- Interaktiv materiallar, ovozli kartochkalar, multimediali vositalardan foydalanish.

O‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib borilgan tizimli va maqsadli didaktik o‘yinlar ularning nutqiy rivojlanishida sezilarli ijobiy siljishlarga olib keladi. Ayniqsa, fonematik eshituvni shakllantiruvchi mashg‘ulotlar bolalarning tovushlarni ajratib eshitish va to‘g‘ri talaffuz qilish ko‘nikmalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Shuningdek, semantik bog‘lanishga asoslangan so‘z birikmalarini mustahkamlovchi o‘yinlar orqali bolalarda mantiqiy fikrlash va og‘zaki ifoda etish malakalari yaxshilandi. Roliy o‘yinlar esa bolalarning ijtimoiy muhitda o‘zini tutish, fikrini mustaqil bayon qilish va muloqotga kirishish qobiliyatini oshirdi.

Xulosa. Yuqoridagi tadqiqot asosida xulosa qilish mumkinki, didaktik o‘yinlar orqali maktabgacha kichik yoshdagi bolalarning nutqiy madaniyatini rivojlantirish mumkin. O‘yinlar bolaning qiziqishini uyg‘otadi, nutqiy faoliyatga jalb etadi va eng muhimi - muloqot madaniyatini shakllantiradi. Psixolingvistik va pedagogik yondashuv asosida tuzilgan o‘yinlar metodik jihatdan to‘g‘ri tanlanganda, natijalar ijobiy bo‘ladi. Bunday faoliyat, ayniqsa 3–4 yosh oralig‘idagi bolalar uchun zarur va foydalidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirova R.X. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: TDPU, 2020.

2. G‘afforova N.S. Bolalar nutqini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining o‘rni. – Toshkent: Fan, 2022.

3. Vygotskiy L.S. Psixologiya va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1991.

4. Davletshin M.G. Psixologik-pedagogik asoslarda o‘yin faoliyati. – Toshkent, 2018.

5. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining 2022-yilgi tavsiyalari: “Nutqiy rivojlanishning davlat talablari”.

6. Sharipova G. Didaktik o‘yinlar tizimi va ularning amaliy qo‘llanilishi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2019.

7. Amonov B., To‘xtayeva G. Maktabgacha ta’lim psixologiyasi. – Toshkent, 2021.